

оригинални научни рад
достављен: 19. 09. 2023
прихваћен за објављивање: 25. 11. 2023
УДК 343.85(497.11)

Др Здравко ГРУЈИЋ*

РЕТРИБУТИВНО И АЛТЕРНАТИВНО КАЖЊАВАЊЕ
– ЕКЛЕКТИЦИЗАМ ИЛИ СУКОБ КОНЦЕПАТА -¹

Апстракт

Савремено српско кривично законодавство обележава промовисање концепта новог ретрибутивизма у чијој је основи неокласична идеја да строже кажњавање учиниоца може предупредити извршење кривичних дела. Учестале измене Кривичног законика, поштравање прописаних казни, увођење казне доживотног затвора уместо казне затвора у трајању од тридесет до четрдесет година, отежавање могућности добијања условног отпуста за учиниоце одређених кривичних дела, забрана условног отпуштања учиниоца конкретних кривичних дела, узимање поврата као отежавајуће околности, строже кажњавање рецидивиста, забрана ублажавања казне за тачно одређена кривична дела, забрана ублажавања казне за рецидивисте у специјалном поврату, представљају нова (измењена) законска решења којима се, несумњиво, афирмише ретрибутивистички концепта кажњавања учинилаца кривичних дела.

Истовремено са реафирмацијом ретрибутивистичког концепта кажњавања, кривично законодавство Републике Србије карактерише успостављање алтернативног приступа учиниоцима лакших кривичних дела. Увођење нових алтернативних кривичних санкција, кућног затвора, новчане казне у дневним износима, рада у јавном интересу и одузимања возачке дозволе, као и читавог низа других мера и института којима се алтернира лишавање слободе учинилаца кривичних дела, има за

* Ванредни професор, Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Правни факултет, zdravko.grujic@pr.ac.rs, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7433-1468>

¹ Чланак представља резултат истраживања и рада на научно-истраживачком пројекту "Правни поредак Србије и актуелни међународни и регионални процеси" који финансира Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици. Рад је презентован на међународном научном скупу "Право између идеала и стварности" чији су организатори Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици и Институт за упоредно право из Београда, а који је одржан 19. и 20 маја 2023. године у седишту Правног факултета у Косовској Митровици.

циљ да успостави алтернативни и ресторативни приступ у поступању са учиниоцима кривичних дела.

Аутор у раду разматрања питања истовременог развоја и примене два супротстављена концепта у савременом српском кривичном законодавству. Циљ рада је да се, узимајући у обзир стопе криминалитета у периоду у коме се примењују различити концепти кажњавања, утврди да ли је примена система ретрибутивног и алтернативног концепта пример успешног еклектицизма или се ради о сукобу концепта који систем кривичне правде не чини праведнијим и ефикаснијим.

Кључне речи: ретрибуција, доживотни затвор, поштравање казни, алтернативне кривичне санкције и мере, ресторативна правда.

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Половина XX века била је прекретница у начину поступања са осуђеним лица (пре свега на казну затвора) када су, првенствено под утицајем учења умерене струје Нове друштвене одбране (Ansel, 1965) промовисана два кључна термина у поступању са осуђенима: ресоцијализација и третман. Идеја ресоцијализације и третмана осуђених лица на казну затвора постала је доминантна на европском континенту и, у већини савремених кривичних законодавстава, изменила начин поступања према осуђеним лицима у поступку извршења казне. Променом концепта, учинило се, у првом тренутку, да је период доминације ретрибуције у поступању са осуђеним лицима је завршен и да нови приступ може, уместо искључивог кажњавања, успоставити систем поправљања и преваспитавања учиниоца, који би се након издржане казне поново укључили у друштвену заједницу (реинтеграција) и постали корисни чланови друштва. Ресоцијализација је, неспорно, и данас једна од кључних идеја водиља приликом извршења казне затвора, али више не и једина или искључива. Третман учиниоца и разноврсни програми поступања са осуђеним лицима на издржавању казне нису остварили основне циљеве промене концепта: смањење стопе криминалитета, смањење броја рецидивиста, смањење броја лица осуђених на казну затвора и реинтеграцију учинилаца у друштвену заједницу.

У релативном кратком периоду развоја идеје третмана и ресоцијализације осуђених лица, прво у државама англосаксонске правне традиције, долази до преиспитивања сврхе кажњавања кроз ресоцијализацију и блажи третман учинилаца кривичних дела имајући у виду, пре свега, пораст стопа криминалитета у практично свим савременим индустријски високоразвијеним државама. Уместо да нови концепт доведе до смањења криминалитета, пораст стопа криминалитета, броја осуђеника и лица лишених слободе представљао је специфичну врсту аларма и наишао на погодно тло за враћање на концепт ретрибутивног кажњавања, пре свега кроз идеје неокласичара, који нас враћају на основне поставке учења представника класичне школе о одвраћајућем утицају ”строгог” кажњавања, корисности казне и рационалном

избору извршиоца да врше кривична дела (Игњатовић, 2018: 63-65). Ресоцијализација и третман и даље престављају постулате савременог кажњавања, али више не представљају једини или искључиви циљ кажњавања. Њихово место поново преузима ретрибутивни концепт строгог и одвраћајућег кажњавања које треба да предупреди нове злочине, а као примарни циљ и сврху кажњавања реafirмише "заслужену" и правичну казну сразмерну тежини извршеног кривичног дела (Грујић, 2019: 1109-1124).

Можда и пресудан значај у враћању на концепт одвраћајућег кажњавања уместо наметања концепта ресоцијализације као искључиве сврхе и циљ прописивања и извршења казне затвора у великом броју законодавстава, представља анализа коју је представио Роберт Мартинсон (Robert Martinson) 1974. године. Постављајући питање у наслову свог рада *What works?* – и дајући у раду одговоре на питања која се односе на реформу затворског система у америчким затворима, успостављање програма едукације осуђених лица, обуке осуђених, ефеката индивидуалних и групних програма саветовања осуђених лица, промене институционалне средине у затворима, медицинског третмана осуђених лица у циљу смањења рецидивизма, ефеката кажњавања, декарцерације осуђених лица, индивидуалне психотерапије, као и групних психотерапеутских програма организованих у заједници, примене условне осуде или условног отпуста уместо времена које би осуђени провео институционално лишен слободе, као и интензивних програма надзора и програма у заједници, Мартинсон, у песимистичком тону, на почетно питање поново у закључку одговора питањем: *does nothing works?* (Martinson, 1974: 22-54). Од почетног "шта даје резултате?", до крајњег "зар ништа не даје резултате?". И почетно питање и оно којим Мартинсон закључује своју анализу, представљали су довољан аргумент да се потражи решење за *what works* у враћању на концепт ретрибуције, овог пута уз хуманији приступ који је заснован на прописивању минималних стандарда у поступању са лицима лишених слободе, како на међународном, тако и на нивоу националних законодавстава. Неокласично учење добија форму у нормативном оквиру бројних држава, поштравање казни и строже кажњавање престављају основу супротстављању криминалитету. Строго кажњавање преузима улогу превентивног утицаја на потенцијалне учиниоце. Ретрибуција се враћа на велика врата.

Међутим, готово истовремено, са ретрибуцијом која се реконституише као основна реакција према учиниоцима тежих кривичних дела, развија се идеја промене концепта у односу на учиниоце лакших кривичних дела. Казна затвора, превасходно, краткотрајне казне затвора добијају алтернативу, кроз прописивање алтернативних кривичних санкција, али и развојем читавог низа кривичноправних мера којима се алтернира институционално лишавање слободе учинилаца лакших кривичних дела. Концепт алтернативног кажњавања промовише другачији, ресторативни приступ учиниоцима, омогућава једноставнију социјалну реинтеграцију у друштвену

заједницу и покушава да реши све негативне последице извршења краткотрајних казни лишења слободе. Уједно, ресторативни приступ треба да помогне ослобађању и растерећивању капацитета затворских система који су, компаративно посматрано, у великом броју држава у свету пренасељени затворском популацијом (Grujić, Milić, 2016:23).

Прописивање и примена нових алтернатива казни затвора, односно алтернативних кривичних санкција, јавља се последњих деценија прошлог века, и то прво у државама англосаксонске, а потом и европско-континенталне правне традиције. Прописивање нових алтернативних кривичних санкција и мера у савременим кривичноправним системима представља покушај изналагања адекватне реакције и на неделотворност репресивног концепта у односу на учиниоце лакших кривичних дела, као и одговора на „кризу“ казне затвора, као доминантног механизма за спречавање и сузбијање криминалног понашања (Грујић, 2020: 23). Како истичу Мек Нил (McNeil) и Давсон (Dawson), „истинита је тврдња да је крајем деведесетих година криза рехабилитативних идеала повезана са „кризом казне“ навела научнике да анализирају и да се залажу за прелазак са репресивних на реститутивне кривичне санкције и мере (McNeil, Dawson, 2014: 900). Прописивањем и применом алтернативних кривичних санкција и мера омогућен је хуманији приступ према учиниоцима кривичних дела, који је, у највећој мери, лишен пунитивне симболике. Уместо да се упућивањем у тоталитарну установу на издржавање казне затвора осуђени „учи“ поновној социјализацији и животу на слободи, алтернативни концепт кажњавања заснива се на примени мера надзора и подршке, без издвајања учиниоца из локалне заједнице, с циљем да се реинтегрише у друштво након извршеног кривичног дела уз минималне стигматизирајуће ефекте кажњавања (McNeil, Dawson, 2014: 900).

Имајући у виду претходно изнето, можемо констатовати да циљеве савремене друштвене реакције на криминално понашање карактеришу супротстављени концепти којима се проширује кривичноправна репресија, прописивање нових инкриминација и поштравање казни, пре свих казне лишења слободе, али се истовремено развијају хуманији и мање пунитивни системи алтернативних кривичних санкција и мера који су усмерени ка учиниоцима лакших кривичних дела. Такав сукоб концепата у оквиру савременог кривичног права, тзв. експанзионизам кривичног права (Стојановић, 2010: 34) и развијање алтернативног приступа кажњавању учинилаца кривичних дела, у литератури се симболично означава као феномен „бифуркационе стратегије или стратегије дуплог колосека“ (Соковић, 2011: 217).

Ретрибутивно и алтернативно кажњавање, примена различитих приступа према учиниоцима тежих или лакших кривичних дела обележава већину савремених кривичноправних система, укључујући и кривично законодавство Републике Србије. Циљ овог рада је да преиспита да ли је могућа истовремена примена два различита концепта, односно да ли је то пример успешног еклектицизма или се ради у сукобу концепта који систем кривичне правде не чини ефикаснијим. У наставку рада

представићемо нормативна решења из српског кривичноправног система којима се развија систем ретрибутивног и алтернативног кажњавања учинилаца кривичних дела и утврдити ефекте примене оба концепта.

2. ЕЛЕМЕНТИ РЕТРИБУТИВНОГ КОНЦЕПТА КАЖЊАВАЊА У СРПСКОМ КРИВИЧНОПРАВНОМ СИСТЕМУ

Период након доношења новог Кривичног законика Републике Србије крајем 2005. године карактеришу честе измене и допуне којима се развија ретрибутивни концепт кажњавања.² Учестале измене Кривичног законика у основи представљају реакцију на појединачне догађаје или тешке облике нежељеног и инкриминисаног понашања која су у јавности изазивала реакцију усмерену ка строжем кажњавању учинилаца, а од законодавца, несумњиво, реакцију која ће се ”пеналним популизмом” борити за спречавање и сузбијање најтежих кривичних дела. Кроз више измена и допуна Кривичног законика, поштраване су казне предвиђене за одређена кривична дела, уведена је казна доживотног затвора уместо казне затвора у трајању од тридесет до четрдесет година, отежана је могућност добијања условног отпуста за учиниоце одређених кривичних дела, уведена је забрана условног отпуштања учиниоца пет најтежих кривичних дела, поврат је одређен као обавезна отежавајућа околност, предвиђено је строже кажњавање рецидивиста, забрањено је ублажавање казне за таксативно наведена кривична дела, као и забрана ублажавања казне за рецидивисте у специјалном поврату. Све ове измене, несумњиво, потврђују развој ретрибутивног система кажњавања у односу на учиниоце најтежих кривичних дела и најтежих облика тешких кривичних дела.

2.1. Поштравање казни

Неспорна је чињеница да су новеле Кривичног законика од ступања на снагу 2006. године садржале одредбе којима се поштравале казне за различита кривична дела. Поштравале су се границе посебних минимума или максимума казне за одређено кривично дело или одређени облик конкретног кривичног дела. Имајући у виду концепт ретрибутивног кажњавања, поштравање казни је и ишло у прилог тези законодавца да ће оштрије кажњавање предупредити злочине и задовољити ”пунитивна јавност”, што се у делу који се односи на превенцију криминалитета, пратећи трендове након измена и допуна законика, није догодило.

² „Службени гласник Републике Србије” бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019.

2.2. Увођење казне доживотног затвора

Изменама и допунама Кривичног законика из 2019. године у српско кривично законодавство уведена је казна доживотног затвора, као најстрожа казна у систему кривичних санкција, уз истовремено укидање дуготрајне казне затвора у трајању од тридесет до четрдесет година. У литератури се износи и став да је мало интервенција у области кривичног права изазвало толико спорова и контроверзи као усвајање измена и допуна Кривичног законика из 2019. године јер се реакције нису свеле само на потписивање петиција, критичке текстове и иступања у медијима, него је било и упозорења међународних субјеката да нека од решења које су у Новели садржана не одговарају оном што бисмо могли популарно назвати ”европски стандарди казнене реакције” (Игњатовић, 2019: 119).

Казна доживотног затвора није уведена након укидања смртне казне у Републици Србији законодавним активностима на савезном нивоу 1993. године и 2001. године (када је замењена казном затвора од четрдесет година), односно 2002. године када је укинута и код преосталих кривичних дела прописаних републичким Кривичним законом. Нови КЗ из 2005. године задржао је максимално трајање казне затвора од четрдесет година, али је практично промовисао казну дуготрајног затвора у трајању од тридесет до четрдесет година, имајући у виду да је максимално трајање ”обичне” казне затвора одређено општим максимумом од двадесет година.

У вези са укидањем казне затвора у трајању од тридесет до четрдесет година и преузимањем њене улоге и функције, отворила су се два начела питања. Прво је питање учесталости изрицања казне затвора од четрдесет година јер њено учешће у структури изречених казни затвора може бити индикатор за будућу примену казне доживотног затвора. И друго питање, да ли ће укидање казне затвора у трајању од тридесет до четрдесет година утицати на чешћу примену казне доживотног затвора зато што ће судови приликом одмеравања казни затвора бити ограничени (јединим преосталим) општим максимумом казне затвора од двадесет година (Ђокић, 2016: 223).

У периоду од 2006. до 2018. године изречено је укупно 48 казни затвора у трајању од четрдесет година и 134 казне затвора у трајању од тридесет до четрдесет година.³ Имајући у виду овај број казни дуготрајног затвора, као и општи максимум казне затвора од двадесет година, за очекивати је пораст броја изречених казни доживотног затвора у односу на број изречених казни затвора у трајању од четрдесет година, наравно, у случају да не дође до пораста броја извршених најтежих кривичних дела у односу на број извршених дела у посматраном периоду.

³ Републички завод за статистику, Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији у 2013 – пријаве, оптужења и осуде, Билтен, 2014, бр. 588; Републички завод за статистику, Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији у 2019 – пријаве, оптужења и осуде, Билтен, 2020, бр. 665.

Казна доживотног затвора представља, према свом садржају, казну елиминаторног карактера јер се осуђено лице лишава слободе (у пенитенцијарној установи) за све време трајања његовог живота. Она представља ”одложу казну” или ”смртну казну на рате”. Према логици ствари, учинилац кривичног дела се кажњава сразмерно тежини извршеног кривичног дела (злочина) и степену кривице, казном која га трајно искључује (елиминира) из друштва и која се, у складу са принципима праведности и сразмерности, извршава лишавањем слободе осуђеног до краја живота, односно практично „одлаже смртну казну временом које осуђени проведе у затвору“ (Грујић, Властић, Војанић, 2019: 343).

Према члану 44а Кривичног законика за најтежа кривична дела и најтеже облике тешких кривичних дела може се, уз казну затвора, изузетно прописати и казна доживотног затвора. Казна доживотног затвора и казна затвора могу изрећи само као главне казне, али се законодавац приликом законског регулисања одлучио за решење којим се казна доживотног затвора прописује само уз временски одређену казну затвора. Имајући у виду да се казна доживотног затвора не одмерава, ново законско решење предвиђа да суд, у сваком конкретном случају, има могућност избора - да одмерава и изриче временски одређену казну затвора или да одреди и изрекне казну доживотног затвора. Изузетак од њеног изрицања предвиђен је у ставовима 2. и 3. члана 44а Кривичног законика, тј. уколико учинилац у време извршења кривичног дела није навршио двадесет једну годину живота, као и у случајевима када закон предвиђа да се казна може ублажити или када постоји неки од основа за ослобођење од казне. Казна доживотног затвора се може изрећи и код стицаја кривичних дела уколико је за једно од кривичних дела предвиђена најстрожа казна према члану 60. став 1. Кривичног законика, као и у случају да је суд за кривична дела утврдио казну затвора и малолетничког затвора, на основу става 4. истог члана (Грујић, 2020а: 161).

Посматрано са позиције потенцијалног броја казни доживотног затвора у односу на казну дуготрајног затвора (од тридесет до четрдесет година), неспорно је да ће увођење доживотног затварања појачати ретрибутивни концепт кажњавања учинилаца најтежих кривичних дела.

Уједно се отвара и питање начина извршења казне доживотног затвора јер од увођења казне није дошло до измена кривичног извршног законодавства који би дефинисао начин извршења казне доживотног затвора, али и друга бројна питања које увођење ове казне изазива, почев од питања сврхе извршења кривичних санкција и сврхе извршења казне затвора (казне доживотног затвора).

2.2.1. Забрана условног отпуста осуђених на казну доживотног затвора за таксативно наведена кривична дела

У упоредном кривичном праву постоји више модалитета условног отпуста, и у свим моделима условног отпуштања претпоставке формалне природе односе се на део казне који осуђена лица морају издржати пре условног отпуштања, а материјалне претпоставке се тичу квалитета владања осуђеника у току издржавања казне и на томе засноване процене о испуњености сврхе кажњавања (Соковић, 2014: 39). Ипак, неспорно је да могућност ранијег пуштања слободу из пенитенцијарне установе у случајевима успешне ресоцијализације представља један од најснажнијих мотивационих елемената прихватања програма поступања и понашања осуђеног у установи за време издржавања казне. Значај постојања могућности условног отпуштања осуђених (и) на казну доживотног затвора представља цивилизацијско достигнуће, правну и декларативну потврду хуманости савремених казних система, посматрано са аспекта заштите основних људских права, и, истовремено, пенолошку парадигму кроз коју се, у коначном, може реализовати и идеја ресоцијализације (Грујић, 2021; 152).

Међутим, према члану 46. став 5. Кривичног законика, не постоји могућност условног отпуштања лица осуђених на казну доживотног затвора за пет таксативно наведених кривичних дела: тешко убиство (члан 114. став 1. тачка 9), силовање (члан 178. став 4), обљуба над немоћним лицем (179. став 3), обљуба са дететом (члан 180. став 3) и обљуба злоупотребом положаја (члан 181. став 5). Дакле, за наведене облике кривичних дела практично постоји модалитет доживотног затварања без могућности условног отпуста, што отвара питање усаглашености овог решења са бројним међународним документима о заштити људских права и посебно, јуриспруденцијом Европског суда за људска права у вези са потенцијалним кршењем члана 3. Европске конвенције у људским правима.

2.2.2. Могућност факултативног условног отпуштања осуђених на казну доживотног затвора

Кривични законик у члану 46. став 2. предвиђа факултативни условни отпуст за лица која су осуђена на казну доживотног затвора, након издржаних 27 година затвора и уколико испуњавају услове који су неопходни код обавезног условног отпуста из става 1. истог члана. Поставља се питање због чега се законодавац одлучио за период од 27 година издржане казне затвора пре могућности условног отпуштања осуђеног на казну доживотног затвора и да ли материјални услови практично могу да представљају реалну препреку за остваривање права на подношење молбе за условни отпуст. Постоје упоредни системи који предвиђају временски период и

„успостављају“ стандард од максималних 25 година издржане казне, као што је случај и са Римским статутом Међународног кривичног суда.

2.2.3. Временско ограничење трајања условног отпуста осуђених на казну доживотног затвора

У ставу 7. члана 47. Кривичног законика дефинисано је временско трајање условног отпуста за лица осуђена на казну доживотног затвора јер је законодавац предвидео да условни отпуст код лица осуђених на ову казну траје петнаест година. Такво решење је нелогично и спорно. Наиме, нејасно је због чега се законодавац одлучио за временско трајање условног отпуста код ове казне, супротно одредбама које се односе на казну затвора и код које не постоји ограничење у погледу трајања условног отпуста. При томе, спорно је и то што одредбама закона није прецизирано шта се дешава са осуђеним лицем након протекла рока од 15 година на слободи. Да ли се након тог периода поново упућује на издржавање казне или се преиспитује могућност новог условног отпуштања у периоду од 15 година. У сваком случају, не постоји прописана процедура по којој би се поновно одлучивало о условног отпусту након периода од 15 година на слободи или о статусу лица коме је истекао условни отпуст (Грујић, 2021; 153).

2.3. Отежавање могућности добијања условног отпуста за учиниоце таксативно наведених кривичних дела

Изменама и допунама Кривичног законика из 2012. и 2016. године дошло је до измена одредаба које се односе на условно отпуштање осуђених лица, односно да отежавања услова за добијање условног отпуста за таксативно наведена кривична дела. Чланом 46. став 1. дефинисано да ће суд ”осуђеног који је издржао две трећине казне затвора условно отпустити са издржавања казне, ако се у току издржавања казне тако поправио да се може са основом очекивати да ће се на слободи добро владати, а нарочито да до истека времена за које је изречена казна не учини ново кривично дело”.⁴ Међутим, први отежани услов за добијање условног отпуста наведен је у наставку става 1. овог члана. Њиме је предвиђено да се не може се условно отпустити осуђени који је током издржавања казне два пута кажњаван за теже дисциплинске преступе и коме су одузете додељене погодности.

⁴ При оцени да ли ће се осуђени условно отпустити узете се у обзир његово владање за време издржавања казне, извршавање радних обавеза, с обзиром на његову радну способност, као и друге околности које указују да осуђени док траје условни отпуст неће извршити ново кривично дело.

Факултативни условни отпуст предвиђен је у наредном ставу овог члана за таксативно наведена кривична дела или је осуђен од стране посебних одељења надлежних судова. Став 2. истог члана предвиђа да **суд може**, уколико испуњава услове из става 1, условно отпусти осуђеног на казну доживотног затвора ако је издржао двадесет седам година казне; као и осуђеног за кривична дела против човечности и других добара заштићених међународним правом (чл. 370. до 393а), кривична дела против полне слободе (чл. 178. до 185б), кривично дело насиље у породици (члан 194. ст. 2. до 4), кривично дело неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога (члан 246. став 5), кривична дела против уставног уређења и безбедности Републике Србије (чл. 305. до 321), кривично дело примање мита (члан 367) и кривично дело давање мита (члан 368); односно осуђеног од стране посебних одељења надлежних судова, у поступцима вођеним у складу са надлежношћу одређеном законом који уређује организацију и надлежност државних органа у сузбијању организованог криминала, корупције и тероризма, али и осуђеног који је више од три пута правноснажно осуђен на казну затвора, а није извршено брисање или не постоје услови за брисање неке од осуда.

Према ставу 3. овог члана, суд може у одлуци одредити да је осуђени дужан да испуни неку од обавеза предвиђених за условну осуду са заштитним надзором (из члана 73), као и неку другу обавезу предвиђену кривичноправним одредбама, што је од може бити један од разлога за доношење одлуке о опозивању условног отпуста.

2.4. Поврат као отежавајућа околност

Изменама и допунама Кривичног законика из 2019. године, рецидивизам је редефинисан у српском кривичном законодавству. Уместо факултативне отежавајуће околности који је суд ценио у односу на тежину раније учињеног кривичног дела, истоврсности дела или побуда, околности под којима су учињена дела и времена која је протекло од раније осуде, односно изречене, опроштене или застареле казне, ослобођења од казне, од протекла рока за опозивање раније условне осуде или од судске опомене, новим решењем се превиђа поврат као обавезна отежавајућа околност.

Наиме у члану 55. став 1. превиђено је да уколико је учинилац кривичног дела учињеног са умишљајем раније осуђен за умишљајно кривично дело, суд ће ту околност узети као отежавајућу, ако од раније осуде или издржане казне није протекло пет година. У том случају суд не може изрећи казну испод границе прописане законом или блажу врсту казне, изузев ако закон предвиђа да се казна може ублажити или учинилац може ослободити од казне, а не суд га не ослободи од казне.

2.5. Строже кажњавање вишеструких повратника

Новелама Кривичног законика из 2019. године предвиђа се и строже кажњавање вишеструких повратника као облик ретрибутивног концепта кажњавања. Наиме, за кривично дело учињено са умишљајем за које је прописана казна затвора, суд ће изрећи казну изнад половине распона прописане казне у случајевима када је учинилац два пута осуђен за кривична дела учињена са умишљајем на затвор у трајању од најмање једне године и ако од дана отпуштања учиниоца са издржавања изречене казне до извршења новог кривичног дела није протекло пет година.

2.6. Забрана ублажавања казне за тачно одређена кривична дела и забрана ублажавања казне за рецидивисте у специјалном поврату

Ретрибутивни концепт кажњавања обележава и забрана ублажавања казне за тачно одређена кривична дела и забрана ублажавања казне за рецидивисте у специјалном поврату. Наиме, изузетак од могућности ублажавања казне предвиђених чланом 57. став. 1. Кривичног закона превиђен је у ставу 2. и 3. новелираног законика. Наиме, казна се не може ублажити за кривична дела тешко убиство (члан 114), отмица (члан 134, ставови 2. и 3), силовање (члан 178), обљуба над немоћним лицем (179), обљуба са дететом (члан 180), изнуда (члан 214. ставови 2. и 3), неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога (члан 246, ставови 1, 3. и 4), недозвољен прелаз државне границе и кријумчарење људи (члан 350, ставови 3. и 4) и трговина људима (члан 388). Нејасно је зашто се законодавац одлучио да се ограничи забрану на ова таксативно наведена дела јер постоје и друга тешка кривична дела или најтежи облици кривичних дела (нпр. геноцид, ратни злочини или тероризам) код којих не постоји забрана ублажавања казне.

Забрана ублажавања казне предвиђена је за вишеструке повратнике који су извршили исто или истоврсно кривично дело. Према ставу 3. члана 57. учиниоцу који је раније осуђиван за исто или истоврсно кривично дела казна се не може ослободити.

3. ЕЛЕМЕНТИ АЛТЕРНАТИВНОГ КОНЦЕПТА КАЖЊАВАЊА УЧИНИЛАЦА КРИВИЧНИХ ДЕЛА У СРПСКОМ КРИВИЧНОМ ЗАКОНОДАВСТВУ

Иако је традиционални систем кривичних санкција садржао судску опомену, условну осуду и условну осуду са заштитним надзором као основне алтернативне кривичне санкције, као и новчану казну (у одређеном, фиксом износу) који одређени аутори сматрају класичном алтернативом казни затвора, доношење новог Кривичног законика и његове новеле довеле су до увођења још три нове алтернативне кривичне санкције: казне рада у јавном интересу, казне кућног затвора односно извршење казне

затвора у трајању до једне године у просторијама у којима осуђени станује и казну одузимања возачке дозволе. Истовремено су уведена и два система одмеравања новчане казне, од којих примарни систем овој казни даје карактер праве алтернативе казни затвора.

Поред нових алтернативних кривичних санкција српско кривично законодавство је обogaћено и другим алтернативним мерама чији је циљ смањење броја лица лишених слободе у пенитенцијарним установама, којима нећемо посветити више простора у овом раду.

3.1. Примена традиционалних и увођење нових алтернативних кривичних санкција

Промена система одмеравања новчане казне довела је до суштинске промене у карактеру новчане казне. Наиме, као примарни, уведен је систем "дани – новчана казна" који новчаној казни даје карактер праве алтернативе казни затвора. Последња тврдња базирана је на чињеници да је новчана казна, као имовинска кривична санкција, историјски посматрано, казна која се примењивала вековима пре увођења казне затвора у регистар кривичних санкција. Као таква, не би по аутоматизму могла да представља алтернативу казни затвора. Међутим, увођењем система "дани – новчана казна", по којем суд прво одмерава број дана казне (између десет и триста шездесет), практично као да одмерава број дана казне затвора, а онда утврђује вредност једног дневног износа и коначан износ казне, новчана казна добија епитет праве алтернативе казни затвора. Као супсидијарни, задржан је и систем новчане казне у одређеном или фиксном износу.

Када је реч о казни одузимања возачке дозволе, она је уведена у систем кривичних санкција са циљем да појача репресивни карактер кажњавања. Ипак, имајући у виду њен формални статус у регистру кривичних санкција, може представљати и алтернативу казни затвора јер се може изрећи за кривична дела за која је предвиђена казна затвора до две године (или новчана казна), а истовремено може бити изречена као главна казна. Иако то није била основна интенција законодавца, казна одузимања возачке дозволе може представљати алтернативну кривичну санкцију односно, алтернативу казни затвора.

Никако не треба изгубити из вида чињеницу да је условна осуда, у регистру кривичних санкција једна од две мере упозорења, дуго времена кривична санкција која се најчешће примењује у пракси судова у Републици Србији. Уколико се посматра укупно пресуђени криминалитет, условна осуда се изриче у више од половине случајева. С друге стране, проценат условних осуда са заштитним надзором је занемарљив у дужем временском периоду, иако условна осуда са заштитним надзором према свом садржају и карактеру представља праву активну алтернативну кривичну санкцију. За разлику од примене условне осуде са заштитним надзором и

обавезама које се уз заштитни надзор установљавају, код обичне условне осуде осим утврђивања казне затвора и времена проверавања нема активности органа у поступку извршења, нема активне компоненте усмеравања учиниоца кривичних дела. Без обзира на ову чињеницу, број опозива условне осуде није такав да бисмо могли говорити о неефикасности ове кривичне санкција. Штавише, њена ефикасност се огледа у чињеници малог броја опозива. Кривична санкција у којој практично нема поступка извршења, у ствари, представља санкцију са највећим ефектом изрицања. Ове чињенице не треба занемарити приликом разматрања елемената алтернативног концепта кажњавања учинилаца лакших кривичних дела.

3.2. Казна рада у јавном интересу као нова алтернативна кривична санкција

Иако је од увођења ове кривичне санкције у Енглеској 1972. године прошло готово четири деценије, позитивна искуства у примени у пракси многих савремених кривичноправних система утицали су на став нашег законодавца да рад у јавном интересу инкорпорира у систем кривичних санкција. Осмишљена као облик надокнаде друштву због учињеног кривичног дела, рад у јавном интересу представља кривичну санкцију којом учинилац радом покушава *in abstracto* отклонити последице свог дела.

Садржину ове санкције представља обавеза учиниоца да обави одређени број сати друштвено корисног рада и тиме симболично надокнади штету проистеклу извршењем кривичног дела. С тим у вези, рад који чини садржај ове кривичне санкције мора бити добровољан, сврсисходан, којим се не вређа људско достојанство и који се не врши у циљу стицања добити. Консеквентно томе, рад који нема претходне елементе не представља садржину ове кривичне санкције (Грујић, 2020: 182-183).

Кривични законик систематизује рад у јавном интересу у оквиру казни. Изрицање ове казне омогућава се одредбом општег дела законика која предвиђа да се рад у јавном интересу може изрећи за кривична дела за која је прописан затвор до три године или новчана казна, док приликом изрицања суд, имајући у виду општу сврху кажњавања, мора узети у обзир врсту учињеног кривичног дела, личност учиниоца и његову спремност и пристанак да обавља рад у јавном интересу.

Одредба члана 52. став 2. Кривичног законика предвиђа да је рад у јавном интересу сваки онај друштвено користан рад којим се не вређа људско достојанство и који се не врши у циљу стицања добити. Рад у јавном интересу представља једину казну на чији садржај учинилац мора да пристане пре њеног изрицања од стране суда. Ова околност представља значајну новину у приступу кажњавања учинилаца кривичних дела и њоме се установљава нов, парадигматичан, концепт кажњавања.

Према одредби члана 52. став 3. Кривичног законика рад у јавном интересу не може бити краћи од шездесет часова нити дужи од триста шездесет часова. Рад у јав-

ном интересу траје шездесет часова у току једног месеца и одређује се да буде обављен за време које не може бити краће од месец дана, нити дуже од шест месеци. Ако осуђени не обави део или све часове изречене казне рада у јавном интересу, суд ће ову казну заменити казном затвора тако што ће за сваких започетих осам часова рада у јавном интересу одредити један дан затвора, С друге стране, уколико учинилац испуњава све своје обавезе везане за рад, суд може дужину изреченог рада у јавном интересу умањити за једну четвртину (Грујић, 2020: 182-183).

Поступак извршења казне рада у јавном интересу започиње суд који је одлучивао у првом степену који је дужан да изврши одлуку, заједно са подацима о личности осуђеног лица прибављеним у току кривичног поступка, достави Повереничкој канцеларији у року од три дана од дана када је одлука постала извршна. Избор послодавца, врсту посла и програм рада одређује повереник. Поред основних карактеристика садржине рада предвиђених Кривичним закоником, Закон о извршењу ванзаводских санкција и мера⁵ прописује да садржај рада у јавном интересу не сме угрожавати здравље и безбедност осуђеног и да се рад обавља код правног лица (послодавца) који се бави пословима од јавног интереса, а нарочито хуманитарним, здравственим, еколошким и комуналним делатностима.

3.4. Казна кућног затвора као нова алтернативна кривична санкција

Кућни затвор представља нову кривичну санкцију у кривичном законодавству Републике Србије која је уведена изменама и допунама Кривичног законика из 2009. године. Допуњени члан 45. Кривичног законика предвиђао је да „осуђеном којем је изречена казна затвора до једне године, суд може одредити да се ова казна изврши на тај начин што не сме напуштати просторије у којима станује, осим у случајевима прописаним законом који уређује извршење кривичних санкција“. Тиме је уведена нова казна, у упоредном праву позната под називом казна кућног затвора, с тим што формално у нашем систему представља само модалитет у извршењу казне затвора изречене у трајању до једне године, а не самосталну кривичну санкцију.

У прилог тезе да се ради о посебној кривичној санкцији, а не само модалитету извршења казне затвора у кућним условима говори и законодавац кроз одредбе Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера из 2015. године, у делу који се односи на извршење казне, где и користи термин казна кућног затвора. Мада се суштински ради о битно различитој казни затвора од оне која се издржава у установи за извршење, јер, између осталог, представља осетно лакшу казну лишења слободе, закон о изменама и допунама Кривичног законика из 2009. године је није издвојио као посебну казну. То је учињено не из убеђења да се та казна битно не разликује од казне затвора, већ због законодавне технике. Да се не би интервенисало код бројних одреда-

⁵ „Службени гласник Републике Србије” бр. 55/2014 и 87/2018.

ба у Кривичном закону, јер би се приликом решавања одређених питања (нпр. код застарелости извршења казни и низа других питања), осим затвора, морао унети и кућни затвор, мислило се да ће на овај начин тај проблем избећи. Законодавац јесте избегао тај проблем, али је створио још озбиљније, суштинске проблеме на плану примене ове санкције. Пре свега, упао је у контрадикцију и у пракси створио тешко решив проблем у вези са начином одлучивања суда (Стојановић, 2012: 214-215).

Казна кућног затвора може извршити са или без електронског надзора, претпоставка је да је законодавац, у основи, имао у виду могућност примене електронског надзора јер другу техничку могућност за извршење казне без електронског надзора представља постојање фиксне телефонске линије, како би се путем периодичних позива утврдило присуство осуђеног у просторијама у којима се казна извршава.

Наставак законодавних активности усмерених ка нормативном регулисању казне кућног затвора настављен је 2012. године. Наиме, новим изменама и допунама Кривичног законика, дошло је до измене члана 45. КЗ, односно свих ставова који предвиђају казну затвора која се извршава у просторијама у којима осуђени станује. Нови став 5. овог члана, сада важећи, предвиђа да „ако учиниоцу кривичног дела изрекне казну затвора до једне године, суд може истовремено одредити да ће се она извршити тако што ће је осуђени издржавати у просторијама у којима станује уколико се с обзиром на личност учиниоца, његов ранији живот, његово држање после учиненог дела, степен кривице и друге околности под којима је дело учинио може очекивати да ће се и на тај начин остварити сврха кажњавања.“

Дакле, изменама закона у овом ставу замењен је термин „осуђени“ термином „учинилац кривичног дела“ чиме је отклоњена основна препрека да првостепени суд истовремено одлучи да се одмерена и изречена казна затвора до годину дана изврши у просторијама у којима осуђени станује. Нови став 6. исправља претходни пропуст законодавца у односу на забрану осуђеном лицу да самовољно напусти просторије у којима се казна извршава. Важеће решење предвиђа да осуђени којем је одређено издржавање казне у кућним условима не сме напуштати просторије, осим у случајевима прописаним законом који уређује извршење кривичних санкција, док ће суд одредити да остатак казне затвора издржи у заводу за извршење казне затвора уколико једном у трајању преко шест часова или два пута у трајању до шест часова самовољно напусти просторије у којима станује.

Без обзира на више измена и допуна закона, лоших и решења којима се исправљају претходно утврђене мањкавости, више измена одредаба о извршењу казне кућног затвора, не може се оспорити значај њеног увођења кривичноправни систем са аспекта алтернативног концепта кажњавања. Иако је већи део проблема настао јер се законодавац није одлучио да је систематизује као самосталну казну, што по садржају и карактеру представља, масовност њене примене од увођења у систем потврђује њену улогу и место у систему кривичних санкција.

Поред казне рада у јавном интересу и казна кућног затвора представља парадигматичну алтернативну кривичну санкцију која чини основу система алтернативног приступа према учиниоцима лакших кривичних дела.

4. ЕКЛЕКТИЦИЗАМ ИЛИ СУКОБ КОНЦЕПАТА

Полазећи од чињенице да бројне савремене кривичноправне системе у упоредном праву карактерише развој новог ретрибутивизма, као и развој алтернативног концепта кажњавања, као и у нашем кривичном праву, покушаћемо да утврдимо да ли је у српском кривичноправном систему примена оба система пример успешног еклектицизма или се ради у сукобу концепата кажњавања који не доприноси ефикасности система или, у коначном, смањењу стопа криминалитета, или, макар, одређених облика криминалног понашања.

Основа за кратку анализу ефеката примене два различита система кажњавања представљају подаци о стопи криминалитета (и одређених облика криминалитета), о броју изречених кривичних санкција, као и о броју осуђених лица у српском затворском систему. Извор података је Републички завод за статистику.

За почетак представимо податке о укупном броју пријављених кривичних дела у периоду од 2012. до 2021. године, уз напомену да је број пријављених кривичних дела у претходном периоду износио: 105.701 (2006), 98.702 (2007), 101.723 (2008), 100.026 (2009), 74.279 (2010) и 88.207 (2011).

година	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	медијан
пријава	92879	91411	92600	108759	96237	90348	92874	92797	74394	80632	91293

Табела 1. Број пријављених кривичних дела у Републици Србији 2012-2021

Извор: Републички завод за статистику

Из табеле се може видети да је у претходном периоду од 10 година број пријављених кривичних дела у релативној стагнацији. Осцилације у евидентиране у 2015. и 2016. години у којим се види значајан пораст, као и у последње две посматране године у којима се види значајан пад броја пријављених кривичних дела (разлог за мањи број пријава су године које је обележила пандемија COVID-19 и различите епидемиолошке мере утицале на уобичајену активност, контакте и кретање грађана). Уколико посматрамо вредност од 91.233 пријављених дела (медијан), вредност је најприближнија бројевима пријављених кривичних дела у 2012, 2013, 2014, 2017, 2018 и 2019. години, због чега се може говорити о релативној стагнацији броја пријављених кривичних дела у целокупном посматраном периоду.

година	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	медијан
против живота и тела	3912	3734	3268	3818	3451	3278	3084	3064	2482	2588	3268

Табела 2. Број пријављених кривичних дела против живота и тела у Републици Србији 2012-2021

Слична је ситуација и са бројем пријављених кривичних дела против живота и тела, с тим што је поред 2015. и 2016, већи број пријављених дела евидентиран и у 2012. и 2013. години, а значајан пад у 2020. и 2021. години. Вредности најближе медијану забележене су у 2014, 2017, 2018 и 2019. години.

Уколико се погледа општи тренд у десетогодишњем периоду може се закључити, супротно ставу опште јавности, да постоји тренд опадања броја пријављених кривичних дела против живота и тела.

година	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	медијан
против полне слободе	372	320	252	352	367	338	435	498	411	498	385

Табела 3. Број пријављених кривичних дела против полне слободе у Републици Србији 2012-2021

У табели 3. приказан је број пријављених кривичних дела против полне слободе у периоду од 2012 до 2021. године. Код ове групе кривичних дела евидентира се пораст броја пријављених дела од 2018. до 2021. године, иако се чак за шест година појављује вредност најближа вредности медијана. Ако се посматра и нешто ранији период од 2006. до 2011. године, у коме је број пријављених дела износио је 374, 455, 405, 448, 387 и 414, може се, ипак, закључити да у периоду од петнаест посматраних година постоје осцилације, али не и значајан тренд раста броја пријављених кривичних дела против полне слободе. При томе, морамо узети у обзир да је новелама Кривичног законика из 2016. године уведено и кривично дело полно узнемиравање (члан 182а) које је сврстано у главу кривичних дела против полне слободе. Имајући у виду се су се измене законика примењивале од 2017. године, у тој години било је 105 пријава, у 2018. години 174, 2019. године 166, у 2020. години 180, док је 2021. године било 199 пријава. Хипотетички, без броја пријава за кривично дело полно узнемиравање, постојао би тренд опадања кривичних дела против полне слободе.

Можемо, дакле, закључити да када је у питању број укупно пријављених кривичних дела, посебно број пријављених кривичних дела против живота и тела и против полне слободе, у десетогодишњем периоду, немамо значајније тенденције које би могле, у знатној мери, да утичу на број осуђених лица којима је изречена казна затвора, као централна казна у регистру кривичних санкција.

година	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	медијан
осуђени	31322	32241	35376	33189	32525	31759	29750	28112	25487	27508	30727
затвор	10212	11204	13026	8820	9419	8820	7408	6772	6150	6368	8820
до 1. године	6833	7678	9485	5752	5986	5149	4607	3885	3692	3732	
% 1 година у	66,91	68,52	72,81	65,21	63,55	58,37	62,18	57,36	60,03	58,60	

Табела 4. Број осуђених лица у Републици Србији 2012-2021, број изречених казни затвора, број казни затвора до 1 године, проценат учешћа казни затвора до 1 године у укупном броју изречених казни затвора

У табели 4. представљени су подаци о броју осуђених лица у Републици Србији у периоду од 2012. до 2021. године, број изречених казни затвора, број казни затвора до једне године, проценат учешћа казни затвора до једне године у укупном броју изречених казни затвора.

Због времена откривања учинилаца кривичних дела, вођења истраге, прибављања доказа, покретања кривичних поступака, као и дужине трајања кривичних поступака, одмах морамо поставити ограду у посматраном односу између броја пријављених лица и броја осуђених лица у једној календарској години. У великој мери дела пријављена нису пресуђена у истој или, чак, ни у наредним годинама.

Међутим, за потребе анализе о којој говоримо, подаци су поприлично индикативни. У односу на трендове пријављеног криминалитета, број осуђених лица опада у последњих шест посматраних година. Максималан број осуђених лица забележен је 2014. године (35.373) и константно опада до 2021. године (25.487).

У структури изречених кривичних санкција, очекивано, преовладава број условних осуда (изнад 50%), а затим следи казна затвора. Када су у питању казне затвора изречене у трајању дужем од једне године, у основи, њихов број прати проценат укупно изречених кривичних санкција уз благе осцилације у посматраном периоду.

Оно што је најзначајније да у укупном броју изречених казни затвора највећи проценат заузимају краткотрајне казне затвора – до једне године. Највиши проценат казни затвора до једне године у структури казни затвора забележен је 2014. године –

72,81%, док је најнижи 58,60% забележен у 2021. години. У целом посматраном периоду број изречених казни затвора до једне године у структури изречених казни затвора износио је 63,35%. Иако би се могло говорити о благом тренду опадања учешћа, казне затвора изречене у трајању до једне године и даље имају значајно учешће у структури изречених казни затвора што у великој мери оптерећује српски пенитенцијарни систем.

Увођење алтернативног концепта кажњавања имало је за циљ да смањи број изречених казни затвора у трајању до једне године, спречи негативне последице институционалног извршења казне затвора, омогући једноставнију социјалну реинтеграцију осуђених лица и растерети затворски систем. Имајући у виду проценат учешћа краткотрајних казни затвора у структури казни затвора, не можемо закључити да је остварен било који од наведених циљева.

С друге стране, занимљив је број изречених казни рада у јавном интересу и казни кућног затвора. Уколико је врло сличан проценат учешћа краткотрајних казни затвора у структури казни затвора, то би значило да судови нису применили механизме алтернативног кажњавања учинилаца кривичних дела. Односно, да је број изречених казни рада у јавном интересу и казни кућног затвора занемарљив. Та констатација важи за изречене казне одузимања возачке дозволе (неколико годишње, испод 10, осим у 2014. години када је тај, максимални, број износио 18 изречених казни) и за условну осуду са заштитним надзором чији алтернативни потенцијал, евидентно, судови нису препознали или се не одлучују за изрицање обавеза из заштитног надзора због проблема који постоје у њиховом извршењу.

година	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Рад у јавном интересу	365	348	371	353	329	348	275	209	123	159
Кућни затвор				1134	1858	2122	2205	2092	2113	2757

Табела 5. Број изречених казни рада у јавном интересу и казни кућног затвора у Републици Србији 2012-2021

Како се може видети у табели 5, када је у питању казна рада у јавном интересу њено учешће у структури изречених кривичних санкција износило је максимално изнад 1% и бележи се тренд опадања од 2017. до 2020. године. С друге стране, иако постоје подаци о броју изречених казни кућног затвора и у периоду пре 2015. године, у анализи се водимо подацима које је представио Републички завод за статистику.

Евидентан је тренд пораста броја изречених казни кућног затвора од 2015. до 2021. године, и уз забележен пад броја изречених кривичних санкција у овом периоду. Готово је невероватан податак да је у 2021. години проценат изречених казни кућног затвора износи више од 10% свих изречених кривичних санкција (2.757 казни кућног затвора). У овој години изречено је и 3.732 казни затвора у трајању до једне године, односно укупно 6.368 казни затвора.⁶ Уколико последњем броју придодемо и казне кућног затвора, као модалитет извршења казни затвора изречених у трајању до једне године у просторијама у којима осуђени станује, укупно је у тој години изречено 9.125 казни затвора, што би чинило 33,17% свих изречених кривичних санкција.

Када погледамо податке о броју осуђених лица и лица лишених слободе у затворском систему не може се ни у ком случају закључити да је дошло до промене концепта и смањења популације у затворским установама у Републици Србије.

година	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Лишени слободе	10031	10288	10064	10672	10807	10871	11077	10540	10557
Осуђени на казну затвора	7330	7737	7670	7980	8081	7934	7862	7301	7230

*Табела 6. Број лица лишених слободе и број лица осуђених на казну затвора у Републици Србији 2013-2021 (стање на дан 31. децембар)
Извор: Управа за извршење кривичних санкција⁷*

5. УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

Уколико је забележен тренд и пораст броја казни кућног затвора и казни затвора у трајању до једне године које се извршавају у затворском систему, поставља се питање да ли судови, истовремено, покушавају да примене и ретрибутивни и алтернативни систем кажњавања. Одговор је очигледно позитиван. Повећан је број изречених алтернатива казни затвора и јако је велики број изречених краткотрајних казни затвора које се извршавају институционално.

Шири се ретрибутивни приступ и према учиниоцима кривичних дела, кроз неокласични приступ и превенцију путем одвраћајућег кажњавања и, уједно, покушава да растерети пенитенцијарни систем и олакша реинтеграција учиниоца у друштвену заједницу кроз примену алтернатива. Да ли је ово пример успешног

⁶ Процент броја казни кућног затвора је 73,87% изречених казни затвора до једне године.

⁷ Стратегија развоја система извршења кривичних санкција за период 2022-2027, "Службени гласник Републике Србије" бр. 142/2022.

еклектицизма или сукоба концепата? Ради се о сукобу концепата и неодлучности да се одабере један приступ за учиниоце лакших кривичних дела, јер би у супротном, дошло до растерећења и смањења проблема пренасељености затворског система.

На основу анализе представљених података евидентно је да без обзира на увођење нових алтернативних кривичних санкција, широку примену казне кућног затвора, као и друге мере којима се покушава смањити број лица лишених слободе у затворима (нпр. кућни притвор) број лица лишених слободе и број осуђених лица готово је константан. Осцилације у броју су симболичне и не дају повода за размишљање да ће шира примена алтернатива казни затвора изменити стање у српским затворима. То, уједно, потврђује да је у српском кривичноправном систему и даље доминантан ретрибутивни приступ учиниоцима (чак и лакших кривичних дела) и да примена селективна примена алтернативног концепта кажњавања не остварује промовисане циљеве.

Ради се очигледном сукобу концепта, а не примеру успешног еклектицизма различитих идеја у пракси. Више изречених алтернатива казни затвора истовремено, у српским судовима, значи и више изречених краткотрајних казни затвора које се извршавају институционално. Ретрибуција доминира и развија и допуњује елементе, алтернативни концепт постоји, примењују се поједини сегменти, али се не остварују резултати промовисаног концепта кажњавања учинилаца лакших кривичних дела.

ЛИТЕРАТУРА

Ancel, M. *Social defence – A Modern Approach to Criminal Problems*, Routledge and Kegan Paul, London, 1965;

Грујић, З. Условни отпуст код казне доживотног затвора – критичко преиспитивање нових нормативних решења у српском кривичном законодавству, *Ревија за криминологију и кривично право*, бр. 1/21, 2021, стр. 142-158;

Грујић, З. *Алтернативе казни затвора*, Косовска Митровица, 2020;

Грујић, З. Казна доживотног затвора и заштита жртве кривичног дела, *Оштећено лице и кривичноправни инструменти заштите (међународноправни стандарди, норма и пракса) LX Редовно годишње саветовање Српског удружења за кривичноправну теорију и праксу*, Златибор-Београд: Intermex, 2020, 161;

Grujić, Z; Blagić, D; Bojanić, B. Reexamining of justification for introduction of a life imprisonment in Serbian criminal legislation, *Archibald Reiss Days Thematic Conference Proceedings of International Significance*, Volume I and II, University of Criminal Investigation and Police Studies, Belgade, 2019, 343;

Grujić, Z. Life imprisonment as an answer to contemporary security challenges - the (in)adequacy of the retributive approach, *Teme*, g. XLIII, br. 4, 2019, 1109-1124;

Grujić, Z; Milić, I. "Prison overcrowding - mitigating the consequences", *International Scientific Conference "Archibald Reiss Days" Thematic Conference Proceeding of International Significance*, Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade, 2016, Volume I, 286-295;

Токић, И. Реформа казне затвора у кривичном законодавству Републике Србије – казна затвора у дугом трајању или доживотни затвор, *Европске интеграције и казнено законодавство (Поглавље 23 – норма, пракса и мере хармонизације)*, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Златибор – Београд, 2016, 223;

Закон о извршењу ванзаводских санкција и мера "Службени гласник Републике Србије" бр. 55/2014 и 87/2018;

Игњатовић, Ђ. Казна доживотног затвора – разлози увођења и осврт на решења у последњој новели Кривичног законика, *Измене у кривичном законодавству и статусу носилаца правосудних функција и адекватност државне реакције на криминалитет (међународни стандарди и стање у Србији)*, LIX редовно саветовање Српског удружења за кривичноправну теорију и праксу, Златибор: Intermex; 2019, 119;

Игњатовић, Ђ. *Криминологија*, Београд, 2018;

Кривични законик "Службени гласник Републике Србије" бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019.

Martinson, R. What works? – questions and answers about prison reform -, *The Public Interest*, 35, 1974, pp. 22-54, доступно: <https://www.nationalaffairs.com/storage/app/uploads/public/58e/1a4/ba7/58e1a4ba7354b822028275.pdf>, (10.09.2023);

McNeill, F; Dawson, M. Social Solidarity, Penal Evolution and Probation, *British Journal of Criminology*, Vol. 54, No. 5, 2014, 900;

Републички завод за статистику, *Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији у 2013 – пријаве, оптужења и осуде*, Билтен, 2014, бр. 588;

Републички завод за статистику, *Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији у 2019 – пријаве, оптужења и осуде*, Билтен, 2020, бр. 665;

Републички завод за статистику, *Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији у 2021 – пријаве, оптужења и осуде*, Билтен, 2022, бр. 689;

Соковић, С. Савремене глобалне тенденције у контроли криминалитета (карактеристике, перспективе и осврт на домаће прилике), *Crimen*, број 2, Београд, 2011,

Соковић, С. Условни отпуст – спорна питања и савремена нормативна решења, *Crimen*, (V), 1/2014, 2014, стр. 35-49;

Стојановић, З. *Коментар Кривичног законика*, Београд, 2012;

Стојановић, З. Кривичноправни експанзионизам и законодавство Србије, *Стање криминалитета у Србији и правна средства реаговања*, IV део, приредио Ђ. Игњатовић, Београд, 2010;

Стратегија развоја система извршења кривичних санкција за период 2022-2027, "Службени гласник Републике Србије" бр. 142/2022.

Zdravko GRUJIĆ, Ph.D

Associate Professor, University of Priština in Kosovska Mitrovica, Faculty of Law

RETRIBUTIVE AND ALTERNATIVE PUNISHMENT
- ECLECTICISM OR CONFLICT OF CONCEPTS -

Summary

Contemporary Serbian criminal legislation marks the promotion of the concept of new retributivism, which is based on the neoclassical idea that stricter punishment can prevent the commission of criminal acts. Frequent amendments to the Criminal Code, toughening of prescribed sentences, introduction of life imprisonment instead of sentence of imprisonment from thirty to forty years, making more difficult to obtain parole for perpetrators of certain crimes, prohibition of parole for perpetrators of specific crimes, taking recidivism as aggravating circumstances, stricter punishment of the recidivists, prohibition of mitigation of punishment for precisely defined criminal acts, prohibition of mitigation of punishment for recidivists of same criminal act, represent new (amended) legal solutions which, undoubtedly, affirm the retributivist concept of punishment of perpetrators of criminal acts.

Simultaneously with the reaffirmation of the retributive concept of punishment, the criminal legislation of the Republic of Serbia is characterized by the establishment of an alternative approach to perpetrators of minor crimes. The introduction of new alternative criminal sanctions, house arrest, fines in daily amounts, community service and driver's license revocation, as well as a whole series of other measures and institutes that alternate the deprivation of freedom of offenders, aims to establish an alternative and restorative approach in dealing with perpetrators of criminal acts.

The author of the paper examines the issue of simultaneous development and application of two opposing concepts in contemporary Serbian criminal legislation. The aim of the paper is to determine, taking into account crime rates in the period in which different concepts of punishment are applied, whether the application of the system of retributive and alternative concepts is an example of successful eclecticism, or whether it is a conflict of concepts that does not make the criminal justice system fairer and more efficient, that is, which did not contribute to the prevention and suppression of criminality.

Key words: retribution, life imprisonment, toughening of sentences, alternative criminal sanctions and measures, restorative justice.